

A Nyugat és az orosz irodalom; Orosz—magyar irodalmi vonatkozások (1917—1919); A „Kassai Munkás” mint a szovjet irodalom első magyar közvetítője; A szovjet irodalom és a magyar írók az ellenforradalmi korszakban; Majakovszkij Magyarországon (1945 előtt); Gorkij alakja és munkássága a két világháború közötti időszak magyar sajtójában; Solohov és a szovjet irodalom a 30-as évek magyar irodalmi kritikájában; Az „Új Hang” és a magyar—szovjet irodalmi kapcsolatok; Orosz és szovjet líra fogadtatása Magyarországon a felszabadulás után; Az orosz és a szovjet próza Magyarországon a felszabadulás utáni könyvkiadás tükrében; Orosz és szovjet drámák bemutatói Budapesten a felszabadulás után. A kötet bibliográfiai mellékletei: A tanulmánykötet bibliográfiájában eddig nem szerepelt adatainak bibliográfiája; Magyar—oroszi irodalmi kapcsolatok bibliográfiája (1957—1959); Orosz drámák — magyar színpadon (Bemutatók és bírálatok bibliográfiája, 1874—1959).

A tanulmánykötet szervezési munkájával párhuzamosan — ennek a munkának határ-ideje a folyó év március közepe volt — lezajlott a szerkesztőbizottság (*Bor Kálmán, Czine Mihály, Kemény G. Gábor* szerkesztő, *Nyirő Lajos, Rejtő István*) belső lektori munkája is. A közös összefoglaló jelentés elkészítése után a szerkesztőbizottság átadta a kéziratát a külső tudományos lektoroknak. A lektori véleményekben foglalt kívánalmak érvényesítése után a munka visszakérül a szerkesztőbizottsághoz. Ekkor veszi kezdetét a filológiai sajtó alá rendező munka, mely kiterjed a lehető egységes jegyzetközlésen kívül mindazokra a kívánalmakra is, amelyek az igényes mű egységes irodalomtörténeti tárgyalásmódját biztosítják.

K. G. G.

Vita a magyar barokk irodalom kialakulásáról

Az Intézet Régi Magyar Irodalmi Osztálya 1960. május 16-án megvitatta *Klaniczay Tibor* tanulmányát a magyar barokk irodalom kialakulásáról, melyet folyóiratunk ez évi 3. és 4. száma közölt két részletben. A vitallés részét vett *V. L. Tapié*, a Sorbonne professzora, *Jozeľ Minárik*, a Szlovák Irodalmi Intézet munkatársa, *Sötér István*, az Intézet igazgatója, az egyetemek régi magyar irodalommal foglalkozó munkatársai, a Történettudományi Intézet kutatói és az Intézet más osztályainak számos tagja. Az ülést *Gerzsi Rabán* osztályvezető nyitotta meg, majd *Sötér István* igazgató üdvözölte a megjelent külföldi vendégeket. Az előzetesen írásban közrebocsátott tanulmányhoz az értekezlet számos résztvevője fűzött megjegyzéseket. A hozzászólásokat az alábbiakban röviden ismertetjük.

Bán Imre az előadás nagy értékének tartotta a magyar társadalom fejlődésének vizsgálatát, a feudális arisztokrácia osztályérdekei és a barokk művelődés összefüggéseinek feltárását. Első pillanatra meggondolkoztató, hogy a barokk stílus nálunk csak 1640 táján bontható ki, de e tétel is elfogadható oly formában, hogy ekkor lesz valóban korstílus. Felhívja azonban a figyelmet Pázmány prédikációi alaposabb vizsgálatának szükségességére. Zrínyi művészetének értelmezésében az előadó okfejtésének több pontjával egyetért, figyelmeztet azonban arra, hogy *Klaniczay Tibor* Zrínyi esetében a barokkot kikerülhetetlen és kényszerítő erejű művészi eljárásnak nevezi, *Hajnal Mátyás*nál viszont csak szabadon választható irodalmi stílusnak. *Klaniczay* a Szigeti veszedelem több oly vonását (pl. a hősök emberfeletti emelése) minősíti sajátosan barokknak, amelyet általában eposznak nevezhetünk. A protestáns nemesi (kuruc) költészet barokk jellegével, de még inkább a prédikátor költészet ilyenemű felfogásával kapcsolatban aggodalmi vannak. A „protestáns barokk” kategóriáját általában nem tartja megnyugtatónak: a francia hugenotta példa magyar viszonyaink párhuzamaként nem egészen meggyőző: a hugenotta szoltár éppúgy nem öltött soha barokk köntöst, ahogy a magyar protestantizmus liturgiája sem lett azzá. Igaz viszont, hogy a nemesi reprezentáció jellegzetes termékei (pl. a temetési beszédek) a magyar irodalomban is hódolnak a barokk formáknak (*Verestői György*). Végül felvetette, hogy egy-egy műalkotás meddig és mily mértékben tartható barokknak. Elég néhány pusztá stílusjegy a sajátosan barokk tartalmak nélkül? Azt a kívánságát fejezte ki, hogy *Klaniczay* történelmileg kiválóan megalapozott fejlődésrajzát részletes művészi-stilisztikai elemzéssel kell kiegészíteni.

Pirnat Antal igen fontos eredménynek tekintette az ellenreformációs tartalom és barokk formák szétválasztását a XVII. század első harmadában, valamint annak pontos elemzését, hogy a kezdetben tisztá reneszánsz formákban jelentkező, ellenreformációs ideológiát kifejező művek miként színeződnek fokozatosan barokk jellegű formai elemekkel. Ezzel kapcsolatban megállapította, hogy a magyar reneszánsz és barokk műpróza fejlődésének tengelyében a retorikus művek állnak. Hangsúlyozta a XVI—XVII. századi magyar nyelvű ékesszólás további tanulmányozásának fontosságát, különös tekintettel Pázmány munkásságára, valamint Zrínyi prózai műveire.

Angyal Endre hozzászólásának középpontjában a poznai barokk-vita (nyomtatásban megj. a *Biuletyn Historii Sztuki* 1958. évi XX. kötetében) főbb eredményeinek, elsősorban Stanislaw Herbst, Jan Białostocki, Władysław Tomkiewicz, Roman Pollak és Piotr Bohdziewicz előadásainak és hozzászólásainak ismertetése állt. Téziseikből és más kutatók (a spanyol Batllori, a csehszlovák Wollman) eredményeiből kiindulva, helyesnek tartotta barokk és nemesi osztálykultúra összekapcsolását, viszont vitába szállt az ellenreformációs kapcsolatok erős hangzotatásával. Őrül, hogy a barokk kutatás, a barokk korszak pozitív értékelése hazánkban is újra megindult. Ugyanakkor szeretné a figyelmet felhívni a „Varsó—Dubrovnik-tengelyre”, azaz a magyar barokk irodalom, művészet, művelődés lengyel és horvát összefüggéseinek vizsgálatára. Véleménye szerint a magyar barokk megértéséhez okvetlenül szükséges a szarmatizmusnak, a XVII. és XVIII. századi Lengyelország nemesi (és részben polgári) kultúrájának ismerete. A kelet-európai barokknak ez a sajátos lengyel változata sok rokonnóstat mutat a magyar barokkal, s gyakran, mint például Gyöngyösi esetében, közvetlen kapcsolatok is feltételezhetők. A szarmatizmus figyelembevételével a „magyar manierizmus” problematikájának megoldásához is hozzáegíthet. Érdekesekek azonkívül a horvát kapcsolatok is. Ezek már a XVI—XVII. század fordulóján jelentkeznek (Pethő Gergely, Lackner Kristóf), s csúcspontjukat Zrinyi működésében érik el. Zrinyi költészetének megértéséhez okvetlenül szükségesnek tartja a horvát-szerb népi epika, valamint a dalmáciai horvát humanizmus és barokk tanulmányozását. Végül — ismét Frank Wollman eredményeinek felhasználásával — Nagyszombat kelet-európai szerepét méltatja és kívánatosnak tartja Nagyszombat magyar és szláv irodalmi és kulturális jelentőségének összehasonlító szemléletű kutatását.

V. L. Tapié örömet fejezte ki a felett, hogy részt vehet a magyar barokk irodalom kérdéseinek megvitatásán és hangsúlyozta, mennyire fontos a kelet-európai népek barokk kultúrájának vizsgálata az egyetemes barokk kutatás szempontjából. Rámutatott arra, hogy a barokról szóló különböző nemzetközi tudományos összefüggéseken általában nem esik szó a kelet-európai népekről, sokszor egyedül ő figyelmeztet arra, hogy az egyetemes barokk kultúrában fontos helye van a szláv nemzetek és a magyarság művészi-irodalmi alkotásainak is. Fontos ezért, hogy a magyar kutatók mennél több szilárd, biztos eredményt érjenek el a magyar barokk vizsgálatában, s ezeket a nemzetközi tudományosság számára is hozzáférhetővé tegyék. Ezután a nyugat-európai és amerikai barokk kutatás néhány sokat vitatott mai problémájáról beszélt, így mindenekelőtt a barokknak részben a manierizmustól, részben a rokokótól és a klasszicizmustól való elhatárolásának kérdéséről. Van egy olyan tendencia, mely a barokknak elismert alkotások, jelenségek egyre nagyobb részét elvitatja a manierizmus, illetve a rokokó részére. Másrészt viszont a francia klasszicizmust nyilvánítják többen mindenestül a barokk kultúra részének. Ezzel kapcsolatban arra figyelmeztet, hogy a francia klasszicizmus egy olyan abszolutizmussal függött össze, mely igen nagy mértékben polgári erőkre támaszkodott, s a klasszicizmus éppen e polgári bázis igényeit elégítette ki, szemben a barokk földesúri feudális jellegével. A vita alapjául szolgáló tanulmány egyes megfogalmazásaival kapcsolatban azt az aggályát fejezte ki, hogy nem helyes arról beszélni, hogy valamely osztálynak szüksége volt osztályérdekei szempontjából a barokk kultúrára; sokkal inkább arról van szó, hogy bizonyos osztályok igényeinek a kielégítését jelentette a barokk.

Dömötör Tekla rövid hozzászólásában a XVII. századi magyarországi színjátékok barokk jellegével foglalkozott. Megállapította, hogy a latin nyelvű drámák között vannak olyanok, amelyek teljes egészükben a barokk stílus képviselőinek tekinthetők, a magyar nyelvűek kivétel nélkül csak több-kevesebb számú barokk vonást mutatnak, egészükben (szerkezet, színpadi hatások stb.) nem tekinthetők barokkoknak.

Benda Kálmán hozzászólásában ismertette a két háború közötti magyar történészek egymásnak nem egyben szögesen ellentmondó álláspontját a barokk tartalmi és formai jegyeiről, valamint a hazai fejlődésben való jelentőségéről. Kiemelte, hogy a referátum nagy érdeme, hogy miután elvi síkon tisztázta a barokk általános meghatározó jegyeit és tartalmát, annak magyarországi megjelenését és elterjedését, a gazdasági és társadalmi fejlődésnek az irodalmat is meghatározó keretei között vizsgálja. Így eredményei az általános történeti kutatások számára is szilárd alapul szolgálnak. Véleménye szerint volt magyarországi protestáns barokk: a XVI. század második felében meginduló refeedalizálódási folyamatnak a protestáns nemesség is részese volt, s ahogy a társadalmi fejlődésben a forradalmi vonások egyre jobban eltűntek, hogy helyet adjanak az örökös jobbágyság rendszerének, úgy hódított a földesúri mindenhatóság tükröképét mutató barokk kultúra. Szükségesnek látná a kor egyházi és szépirodalma mellett a politikai és államelméleti művek tüzetes megvizsgálását is.

Jenő Ferenc hiányolta a jelentős külföldi kapcsolatok vizsgálatát. Róma mellett fontos Bécs, Grác és Olmütz szerepe is. Nyéki Vörös Mátyással kapcsolatban felhívja a *Dialogus* és a *Tintinnabulum* előzményeire a figyelmet: a protestáns ars bene moriendi a halálra, Nyéki a túlvilágra készít elő. Fontosnak tartja Batthiány Ádám és Nádasdy Ferenc szerepének vizsgálatát a barokk kialakulásában, úgyszintén a ferences rend tevékenységét is. Végül a magyar

barokk osztálybázisának vizsgálatánál nem mellőzhető véleménye szerint a nyugati országrész jelentősebb városai, mert a vagyonos polgárság körében a barokk már a XVII. század első felében otthonos volt.

Heckenast Gusztáv szerint történész számára nehéz hozzászólni Klaniczay tanulmányához, mert — éppúgy mint a reformációról vagy a sztoicizmusról és manierizmusról írott tanulmányok esetében — olyan történeti, elsősorban társadalomtörténeti eredményekhez jutott el, amelyek egybeesnek a történészek legújabb kutatásaival. Az irodalomtörténészek azonban úgy látszik jobban ismerik a forrásanyagot, mint a történészek (az irodalomtörténeti források jobban hozzáférhetőek, mint a gazdaság- és társadalomtörténetiek), ezért Klaniczay előbb tudja kimondani az eredményeket. Azok a következtetések, amelyeket Klaniczay az irodalmi barokk fejlődési útjának bemutatása során a magyar főúri osztálypolitika és a nemzeti függetlenség viszonyainak változásaira vonatkozólag ebben a tanulmányában levont, mint pl. Eszterházy Miklós és Pázmány Péter politikájának levezetése a Bocskai-szabadságharc rendi, legpregnansabban Illésházy által képviselt politikájából, vagy Esterházy Pál és Koháry István, de ugyanakkor Zrínyi Miklós és II. Rákóczi Ferenc politikájának levezetése Eszterházy Miklós és Pázmány politikájából, vagy a kuruc nemesi barokk elhalása 1711 után, ami ugyanakkor a barokk haladói tartalmának elenyészését is jelenti, teljesen megfelelnek a legújabb történeti kutatások irányvonalának.

Klaniczay Tibor a hozzászólásokra adott válaszában megköszönte az értékes kiegészítéseket és szempontokat, majd néhány felmerült vitás kérdésre tért ki. Ezek egyike, hogy vajon néhány stílusjegy, vagy pusztán egyes tartalmi mozzanatok alapján lehet-e egy irodalmi művet barokknak minősíteni. Véleménye szerint az a fő kérdés, hogy vajon egy irodalmi műben egyes barokk vonások mellett vagy azokkal szemben érvényesülnek-e valamely más stílusrendszer sajátosságai is. Ez különösen a stíluskorok kezdetén és a végén igényel beható aprólékos vizsgálatot, annak megállapítása érdekében, hogy még a régi vagy pedig már az új stílus jelenségei vannak-e fölényben. Ezt az elvet követte a tanulmány is, a XVII. század első felének a vizsgálatában, amikor azt igyekezett meghatározni, hogy a reneszánsz és manierista stílussal szemben mikor jelentkezik már döntő módon az új barokk jellegű mondanivaló és forma. Más azonban a helyzet egy olyan műnek a vizsgálatakor, amelyek az adott stíluskorok, tehát jelen esetben a barokk-kor kelles közepén keletkezett, s amely semmiféle kapcsolatot sem mutat már a reneszánszsal, s még semmit a klasszicizmussal. Ha ilyen esetben a barokk jelenségek csak bizonyos pontokon mutathatók is ki, ez nem teszi kétségessé a mű barokk jellegét, mert nem egy másik stílus, hanem egyszerűen stílustalanság, művészi igénytelenség áll vele szemben. A régi magyar irodalom egyes műfajaiban az efféle igénytelenség, a művészi ábrázolásról való lemondás elég gyakori, s ilyenkor valóban csak néhány jel emlékeztet esetleg a stílushoz és a stíluskorokba való tartozásra. Ettől azonban az ilyen művek a barokk irodalom részei maradnak, mivel a barokk az egyetlen stílus, mely bennük felismerhető. A másik vitatott kérdésben, a protestáns barokk problémájában, egy véleményen van Benda Kálmánnal, mert nyilvánvaló, hogy — miként azt a tanulmány is hangsúlyozta — ha a barokk társadalmi alapja a feudális osztály egésze a fejlődés egy bizonyos szakaszában, akkor ennek a feudális osztálynak a protestáns képviselői, illetve ezek szószólói alapjaiban ugyanazon világnézet, mondanivaló és izlés irányába orientálódnak, mint katolikus társaik. Tapié professzornak arra a megjegyzésére, hogy a barokkban nem olyan jelenséget kell látnunk, melyre az uralkodó osztálynak szüksége van, hanem amely az igényeit kielégíti, azt válaszolta, hogy mind a kettőt. Elismerte, hogy a Tapié által említett kétféle nézőpont nem azonos, s azt is elfogadja, hogy tanulmányában kevésbé hangsúlyozta az utóbbit, bár ez sem hiányzott, különösen a „négy végső dolog” témakörének elemzése során. Ugyanakkor szerinte nem lehet tagadni, hogy az osztály számára fennállt az új életszemlélet és stílus elfogadásának a szükségessége is, nagy belső ellentmondásokon nyugvó hatalmi helyzetének erősítése érdekében.

A vitaülés *Gerédy Rabán* elnöki zárszavával ért véget.

T. A.